Margareta Manu Magda

INCIDENTELE ÎN GRAIURILE MUNTENEŞTI

1. INTRODUCERE

Lucrarea urmăreşte modul în care *valorile pragmatice* şi *structura sintactică* ale unor *enunțuri incidente*, ocurente în planul dialectelor româneşti actuale[1], se regăsesc în *limba română timpurie* (identificate în texte româneşti scrise din secolele XVI–XVIII).

Considerând că *incidența*, în acord cu literatura de specialitate (atât tradițională, cât şi modernă), reprezintă o *categorie* concomitent *sintactică şi pragmatică*[2] a cărei principală caracteristică stilistică este apartenența fenomenului la *varianta vorbită a limbii*, ne propunem pe de o parte, să înregistrăm, pe coordonata investigată, trăsăturile arhaice, conservatoare, şi pe cele inovatoare, în scopul de a oferi date suplimentare, necesare delimitării graiurilor muntenești (în speță consemnate în TDM III) în contextul dacoromânei şi pe de altă parte, să arătăm că anumite forme verbale incidente, prezente în graiurile muntenești, similare cu cele identificate în texte din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (v. *Surse*), reprezintă un fapt de continuitate între româna veche şi dacoromâna actuală, constituind o importantă sursă de informație pentru studiile de *dialectologie istorică*.[3]

2. INCIDENTELE ÎN LIMBA VORBITĂ: GRAIURILE MUNTENEŞTI[4]

Construcțiile incidente caracterizează, în primul rând, *vorbirea populară şi familiară*, structura acesteia fiind influențată de specificul organizării comunicării orale.[5]

[1] În abordarea materialului lingvistic, vom adopta, ca punct de plecare, clasificarea graiurilor dacoromâne în două ramuri mari: *grupul de sud-vest* şi *grupul de nord-vest*. Pentru prezentarea acestei probleme, vezi sinteza, mai recentă, a lui Saramandu/ Nevaci 2013: 108–129.

[2] Construcțiile incidente „constituie un fenomen de *discontinuitate sintactică*, creată de intersectarea a două structuri sintactice independente, aparținând unor planuri diferite ale comunicării: mesajul comunicat (structura *primară*) şi mesajul subsidiar al locutorului sau vorbitorului (structura *incidentă*)." (GALR 2008, II: 802). „Construcțiile incidente reprezintă un fenomen de *oralitate populară* sau *cultă."* (*Idem*: 743) Cf., în acest sens, şi GA 1966 II: p. 422; Avram 1997: 326–327; Diaconescu 1992: 121–146; Felecan 2002: 38–43; GALR 2008 II: 802).

[3] *Cf*., în acest sens, Pană Boroianu 1984.

[4] Menționăm faptul că lucrarea de față îşi bazează rezultatele pe un studiu de corpus din volumul TDM III, incluzând materialul dialectal cules în punctele NALR Muntenia 786–870, cu localități ce gravitează în jurul Bucureştiului (utilizând, deci, un limbaj mai apropiat de *româna colocvială*).

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

Sub aspectul *complexității structurii sintactice* şi sub cel *al variației funcționale*, incidentele sunt dependente, în mare măsură, de *tipul structural comunicativ* specific unei anumite arii lingvistice, fapt ce justifică frecvența ridicată a acestor construcții şi diversitatea lor în graiurile româneşti sudice.[6]

2.1. Planul sintactic

Componența celor două structuri, implicate în incidență, este diferită, atât din punctul de vedere al numărului de constituenți, al relațiilor sintactice angajate, cât şi al tipologiei enunțului.[7]

A. În funcție de *gradul de complexitate* al construcției incidente, graiurile muntenești înregistrează:

a) *o structură simplă, cu un singur component*, alcătuită dintr-un cuvânt aparținând la diferite clase lexico-gramaticale **(1)**; un grup locuțional **(2)**;

(1) *„**Doamne**” zîce „c-ai scăpat” ce/ „**zău** mare lucru!”* (TDM III: 4)
(2) *şî_**în fine** l-a pus la cale alde părinții…/* (TDM III: 151)

b) *o structură dezvoltată, cu mai multe componente sintactice*

– *enunțuri propoziționale independente*: asertive (numeroase) **(3)**, interogative, în special retorice, (foarte numeroase) **(4)**, imperative (foarte numeroase) **(5)**, exclamative (extrem de numeroase, redate, cel mai adesea, prin interjecții cu funcție expresivă, singure **(6)** sau asociate cu alte alocutive **(6, 7)**, sau prin *expresii clişeizate* **(7)**;

(3) *şi-i dă şi muierii o vodcă/ **aia-i cea mai tare băutură aea**// şi muierea iera bețivă// **iera cea mai tare... băutură aea**//* (TDM III: 2)
(4) *Doamne/ Doamne! ce o [K] **cine mă puse**? mă lipseam şi dă o sută dă lei/ nu dă doi poli// **ce să mă fac io acu**/ mă şi-mbolnăvesc/ **cum să mă_ug noaptea ieu**...//* (TDM III: 2)
(5) *nij_ nu înjura **bre**! nij_ nu înjura/ **auz**!* (TDM III: 670)
(6) *„**dă-i andreico**”/dă-i/ bate-o/ țâpă ieu „**auoleo!**” „**auoleo**!” //* (TDM III: 35)
***of/ Doamne**!/ că cât mă gândesc/* (TDM III: 35)

[5] „Structurile discursive sunt construite, mai ales, *prin adăugare* şi, mai puțin, prin subordonare, pentru că determinarea sensului nu este dependentă numai de gramatică, ci şi de ansamblul datelor situației comunicative.” (GALR 2008, II: 830–831)

[6] În acest sens, pentru tipul comunicativ muntenesc a fost identificată, ca modalitate comunicativă dominantă, o schemă argumentativă bazată pe un comportament persuasiv *explicit, emoțional, ofensiv*, argumentația fiind susținută de un set de suporturi lingvistice bazat pe folosirea diferitelor mijloace ale *intensificării.*

[7] „Structura primară este, de obicei, un enunț propozițional de orice tip (asertiv / interogativ / imperativ / exclamativ, complet / eliptic), care poate fi independent, inclus într-o frază, ca regent sau ca subordonat... Exceptând formulele incidente vocative, structurile incidente simple sunt, în general, echivalente cu un enunț, fiind constituite din elemente cu valoare predicativă (*adverbe, interjecții*) sau pot reprezenta enunțuri eliptice.” (GALR 2008, II: 802–803)

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(7) *„**nea toma/te rog**” zîce/ „**pă bătrâneţea dumitale**” zîce/* (TDM III: 113)

– *grupuri sintactice* (cele mai multe aparţinând unor enunţuri eliptice): nominale **(10)**; verbale **(11)**, adverbiale **(12)**, prepoziţionale **(13)**[8] ;

(10) *pune bani acolo/ batiste/pâine/ ţuică/ **vorba ceea/** d-astea...* (TDM III: 33)
(11) *ce să mai fag_la urmă/ **ţâpam aşa** /s-a căznit...iel să-i puie lumânarea-n mână/* (TDM III: 35)
(12) *ceapa/ **sigur**// ceapa-i cea mai...* (TDM III: 23)
(13) *a vorbit cu ea acolo/ a pupat-o /mă rog a [K] **după cum erea… obiceiu… băieţilor**//* (TDM III: 605)

– *fraze cu structuri diferite*, alcătuite din: propoziţii principale, coordonate **(14)**, propoziţie principală, regentă a unor propoziţii subordonate **(15)**, propoziţie subordonată într-o structură frastică eliptică **(16)**, propoziţii principale cu mai multe subordonate **(17)**.

(14) *iel cunoştea tot regimentu // şi…**dumneata scrii ce-ţi spui io?/ sau înregistrează_ăsta?//*** (TDM III: 11)
(15) *să dă uordin dă sara/ **că iera nasturi d-ăea galbeni / şi-i frecai dă te uitai în iei ca-n oglindă**//* (TDM III: 12)
(16) *m-am dus la un camarad al mieu d-aij_dîn sat/ că şădea mai colea aşa/ **a murit /andrei lintaru// că iel făcea armată dă vreo şase ani**...* (TDM III: 11)
(17) *nu ştiu pă une m-a băgat îm_spitalu_ăla/ nu ştu pă unde mai m-a scos// **că io ieram rătutită// şi băiatului ălui mare i-a veni_rău/ acolo-n spital**/* (TDM III: 37)

B. În funcţie de *modul de articulare sintactică* a celor două enunţuri (primar şi incident), se pot distinge: *construcţii incidente independente* **(18)**; *construcţii incidente legate*, formal şi aparent, cu elementele de relaţie care sunt *conectori pragmatici ai comunicării globale*: *mărci de coordonare* **(19)**, *mărci de subordonare*, (preponderent *relative*, având la bază adverbe relative: *după cât, pe cât, pre cât, după cum* etc.; acestea pot exprima, uneori, relaţia enunţului incident cu o regentă subînţeleasă, în cadrul unei fraze incidente) **(20)**; cele mai frecvente conective subordonatoare conjuncţionale sunt *de tip cauzal* **(21)** (Vulpe 1980: 34); *construcţii incidente imbricate, împletite cu enunţul primar* **(22)**;

(18) *şî-l sămănam cu mâna// **nu ierea maşîni**// îl sămănam cu mâna/* (TDM III: 26)
(19) *că cică-i bun dă leac/ dă friguri/ dă… m!// **da_asta pomenită dîm_bătrâni/ da io nu ştiu**//* (TDM III: 607)

[8] Gabrea (1965: 540) le consideră incidente legate, indicând izvorul comunicării; această categorie abundă în TD cu subiecte fixe.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(20) *picere de-alea* ***cum le numim noi pă ţărăneşte/ lie numia o claie//*** (TDM III: 26)
(21) *uite m-a feri_Dumnezău/ n-am răcit//* ***că erea tuamnă//*** (TDM III: 32)
(22) (moaşa) pleca_după ce... [...] până-n zîuă/ c-aia_cea că... treacă gardu repede// să nu vază lumea cu pâinea// aşa ierea obiceiu/ ş-acu tot aşa cu t [K] ursătuorli ieste// (TDM III: 33)

C. Din punctul de vedere al *topicii*, inserţia construcţiei incidente în enunţul primar este liberă, realizându-se după orice component al structurii acestuia, prin intercalare **(23)**, în cazul enunţului întrerupt, sau, prin alăturare, la sfârşitul enunţului **(24)**.

(23) *făcea ruost uomu dă nişte butur/* ***aşa-i spunea****/ mari aşa şî groase//* (TDM III: 29)
(24) *şî unu mai vuorbăreţ/ mai îndrăzneţ/ a-nfibt mîinili-n a bătână****/ cum să zîce****//* (TDM III: 21)

2.2. Planul pragmatic

S-a putut constata că toate lucrările de gramatică pun în prim plan, în definirea incidentelor, *funcţia* lor *discursivă*.[9] A fost remarcat, de asemenea, faptul că cele două structuri sintactice independente, implicate în incidenţă, aparţin unor planuri diferite: unul de bază, înscris pe axa purtătoare de informaţie fundamentală, denumit *plan al comunicării* (*dictum*), adică mesajul comunicat, şi unul supra-ordonat, prin care, fie că se dau informaţii asupra conţinutului bazei, fie că se exprimă o atitudine a vorbitorului faţă de cele comunicate, denumit *plan interpretativ* (*modus*).[10] Din punct de vedere discursiv, construcţia incidentă, deşi reprezintă un plan distinct al comunicării, se înscrie într-o anumită continuitate, care impune o raportare a mesajului locutorului, cel al interacţiunii verbale directe sau cel al *dialogului extern* (*planul dialogal*) la cel al interacţiunii verbale implicitate în text sau cel al *dialogului intern* (*planul dialogic*).[11]

În perspectivă *pragmatică, incidentele* prezintă următoarele structuri: *construcţii incidente alocutive* (orientate spre alocutor, de tipul formulelor de adresare sau de apel),[12] *construcţii incidente de raportare a vorbirii directe* (constituind enunţul-cadru, reprezentat de grupul verbal al unui verb *dicendi*, care

[9] *Cf*., între altele, şi GA 1966, II: 422, „Se numesc incidente cuvintele şi construcţiile care aduc o comunicare suplimentară în interiorul unei comunicări de bază."

[10] *Cf*. Diaconescu 1992: 121–146. Termenul *supraordonat* nu se referă la ierarhia sintactică.

[11] Cele două planuri pot sau nu să se întrepătrundă (v. Bres / Nowakowska 2006, *apud* Măgureanu 2008: 284).

[12] TD furnizează un material foarte bogat de forme care se pot constitui într-un *sistem al adresării specifice limbii române vorbite regional*. Formele de adresare sunt diferite de la o regiune la alta şi variază în funcţie de coordonatele: *vârstă, grade de rudenie* (v. şi forme de adresare inversă), *relaţii de ± egalitate între subiecţi, mărcile discursive fatice*, *prezentativele*, mărci care redau *starea afectiva a vorbitorului, clişee*. Pentru tratarea alocutivelor în graiurile populare v. Manu Magda 2015, 2016a.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

descrie contextul comunicativ),[13] *construcții incidente metadiscursive* (de tipul comentariului care arată atitudinea vorbitorului de apreciere, dezaprobare, gradul de convingere asupra celor comunicate, exprimate prin *modalizatori adverbiali, interjecții prezentative* sau enunțuri cu același rol), *construcții incidente cu funcție expresivă,* prin care se transmit *stări și sentimente* (exprimate prin *interjecții*, *structuri exclamative*, *formule de invocare, formule de imprecație* etc.), *construcții incidente cu rolul de conectori pragmatici ai enunțurilor de tip concluziv, cauzal, concesiv etc*., *construcții incidente fără rol semantic,* de tipul *automatismelor verbale* (cuvinte sau construcții folosite nejustificat, fără a comunica ceva, golite de sens sau cu un sens șters, repetate abuziv dintr-o deprindere devenită tic verbal).

O influență decisivă, în planul structurării incidenței, pentru exprimarea și înțelegerea *relației interlocutive*, o are *prezența interlocutorului.* Astfel, construcțiile incidente sunt diferențiate, din punct de vedere semantico-funcțional, potrivit rolului diferit pe care îl are mesajul locutorului în cadrul comunicării, precum și al tipului de mesaj pe care îl reprezintă.[14]

Este demonstrat faptul că amplificarea acțiunii funcției conative, fatice și ludice (prin utilizare repetată, cu anumite valori, în contexte identice a unor forme lingvistice) în comunicarea vorbită, are drept consecință, *în diacronie,* o tendință de *pragmatizare*[15] a unor *indici de alocutivitate* sau de *expresivitate*, care tind să devină *mărci comunicative* (de exemplu, *stereotipizarea unor formule de politețe, de apel sau de adresare,* proprii registrului oral al exprimării[16] etc.).

Dezvoltarea unei tendințe spre *clișeizare* are ca efect crearea unor *resurse ilocuționare standardizate* ale unei comunități lingvistice care, fiind ușor de preluat și memorat, sunt *retransmise, conservate și utilizate, în timp, în noi contexte comunicative* (*vorbite sau scrise*). Ne vom referi, în continuare, la unele dintre aceste formule, identificate atât în limba actuală vorbită regional, cât și în textele românei vechi (ca mărturii de limbă vorbită timpurie, conservate în scris).

În anumite contexte comunicative, elementele verbale, fixate în forma morfo-sintactică, menționată mai sus, funcționează ca *interjecții secundare*, modificându-și încadrarea gramaticală inițială.[17] Acestea pierd rolul de adresare sau de chemare, ca în situațiile când sunt folosite cu sensul propriu, fiind utilizate în exprimarea unor *reacții emotive.*

A. *Categorii de alocutive pragmatizate*
a) Alocutive pragmatizate *provenite din substantive*:
– *nume de rudenie* **(25a,b)**;

[13] Pentru tratarea acestui subiect, v. Bălășoiu 2004.

[14] „Grație expunerii adresate, destinatarul încetează a fi o entitate abstractă, virtuală, devenind parte integrantă a unei construcții dialogale, în care i se atribuie rolul de confident, dar și de coparticipant la formarea textului.” (Cvasnîi Cătănescu 2006: 75)

[15] Pentru tratarea problemei *pragmatizării*, *cf.* Dostie 2004: 21 și urm.

[16] Pentru descrierea diferitelor tipuri de alocutive, vezi, între altele, GALR 2008, II: 883–897 precum și Magda 2005.

[17] *Cf*. GALR 2008, I: 677.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(25) a. *„mă_**taică**” zîc/ „io ştiu ce să fag?” zîc/* (TDM III: 110)
b. *ş-am zăcu_**măiculiță**! pânî când m-am dăşelat în pat//* (TDM III: 8)

– *substantive din sfera religioasă* **(26ab)**;

(26) a. *„**aoleo**!«**Doamne pupare-aş**» **zic/** ăsta mă mănâncă / ăsta ie lup/ ce mai? **Doamne**! **Doamne**!”* (TDM III: 154)
b. *„ce **dracu**/ mă/ să fie?” ice//* (TDM III: 3)

– *termeni de adresare/ substantivali sau adjectivali* frecvent folosiți **(27)**;

(27) *„**didă** pupate-aj_/dacă mă duce neica acasă cu sania/ io mai mă duc...* (TDM III: 155)

b) *Alocutive pragmatizate provenite din interjecții propriu-zise: prezentative* cu diferite funcții argumentative sau stilistice precum dinamizarea comunicării **(28a)**, funcție citațională **(28b)**, funcție expozitorie **(28c)**; *hortative* (în texte monologate, asociate cu *imperativul unor verbe de mişcare*) care funcționează în calitate de *conectori discursivi*, având o valoare excesiv mobilizatoare **(29a)** sau demobilizare **(29b)** sau marcând diverse *roluri argumentative* (dirijând decodarea intențiilor cu care a fost formulat un enunț) **(29c)**; *cu funcție expresivă* (singure sau asociate cu alte alocutive) **(30a,b,c)**

(28) a. *„**uite uite** / mi-a luat efectili”*// (TDM III: 11)
b. *„**uite ce** te rog pă matale”/ zîce/...* (TDM III: 110)
c. *„păi” zîc „**uite aşa**/ un câine turbat erea”/* (TDM III: 116)
(29) a. *nu beau țu.../ nimic/„**hai**”/ **şi** „**hai**” **şi** „**hai**” //* (TDM III: 2)
b. *zîcea „**lasă** mamă să te țiu trei ze_j dă ani...”//* (TDM III: 261)
c. ***hai/** scoate tata bani dim_buzunar să plătească/„**nimic**” ce „nu luai ieu bani?” zîce/ iel/„nu luai ieu bani? **hai să facem**”*// (TDM III: 72)
(30) a. *„dă-i andreico”/ dă-i/ bate-o”/ țâpă ieu „**auoleo**!” „**auoleo**!” //* (TDM III: 35)
b. ***of/ Doamne!**/ că cât mă gândesc/* (TDM III: 35)
c. *„**aoleo**!” „**Doamne pupare-aş**” **zic/** „ăsta mă mănâncă / ăsta ie lup/ **ce mai**? **Doamne**! **Doamne**!”* (TDM III: 154)

c) *Formule (sintagme, propoziții) clişeizate:* cu funcție rezumativă **(31a,b,c)**, servind la performarea unor acte de vorbire (*reproş* **(32a,b)**, *obiecție* **(32c)**, *contestare* **(32d,e,f)**, *înjurătură* **(32g,h,i)**, *jurământ / confirmare* **(32j,k)**), cu funcție fatică **(33a,b)**, cu funcție expresivă **(34)**, interogații (*prezentative* **(35a)**, *citaționale* **(35b)** *conclusive* **(35c)**), exclamații (**36a,b**), cumul de mărci în forme dialogate **(37a–d)**.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(31) a. *ş-nu sîn_ bună dă nimic/* ***ş-o fi ş-o pățî****/* (TDM III: 5)
b. *că „****hire-ai a cutăruia****”* (TDM III: 7)
c. *„nu/* ***stai futu-ț****”/ cum e la armată//* (TDM III: 11)

(32) a. *„****bini mă/maică****/ tu” ce „şi cu servici şi cu rost/cu cutare”/* (TDM III: 5)
b. *„****da ce trăiv-ar Dumnezău****/ az venit” zîce „atâta drum...”/* (TDM III: 21)
c. *„dom-costică”/ zic/„io văd cu ochiu”/ zîce „****ce vorbej-mă****?” iel//* (TDM III: 71)
d. *zic: „****ce dacă/ ce dacă****/ nu mi-e frică mie/* (TDM III: 73)
e. *„e!* ***păcatili tele*** *lup”!* (TDM III: 155)
f. *„****fuj_ mă de-acilea mă****/ nu vez mă/ că ie şi arsă?”//* (TDM III: 235)
g. *„****ai avu-pă dracu/ fiț-ar averea a dracu****” ce/* (TDM III: 5)
h. *„****bă****” zîce „****fi-ț-ar cîinili al iaca cui****” iel// zîce „ăsta ie turbat”...//* (TDM III: 116)
i. *„împăcați-vă* ***mă/ dă-te dracu mă****” zîce// (*TDM III: 481)
j. ***pă cuvânt dacă vă mint****/ asta ie faptă întâmplată dă mine personal/* (TDM III: 42)
k. *„****zău****! ie un lup”//* (TDM III: 155)

(33) a. ***uite-aşa*** *pă asta/ pă pleop-aia/* ***auz dumneata****?//* (TDM III: 55)
b. *avean_voie/* ***sigur****/ vorbeam//* (TDM III: 605)

(34) *ş-într-o zi /* ***a dat Dumnezeu****/ ş-a făcut copiii... pă Leana//*(TDM III: 618)

(35) a. ***şî ce-a zîs soacră-sa****?/ „ai mitică” zîce/* (TDM III: 20)
b. ***ce să vezi dumniata****?* (TDM III: 52)
c. *muartă/* ***ce mai****/ierea muartă//* (TDM III: 36)
d. *vai de mine!* ***cum se face mămăliga****?//* (TDM III: 6)

(36) a. „***Doamne fereşte****!” zîc/* (TDM III: 86)
b. *ce „****aoliu****!* ***taci că*** *chiar nu te-a mâncat” zîce//* (TDM III: 155)

(37) a. *acuma o nepoată d-a mea/ verişoară zis-a ei… a ştiut tot // îi spui şi astăzi: „****fa****!…tu ai ştiutu!”// „****uite/ poa să mă chiarză Dumnezeu aci****// n-am ştiut* ***dădică mario****!/* ***zău*** *n-am ştiut!”// „****fa****/ nu-z mai da* ***zău****/ c-ai ştiut tot”//* (TDM III: 555)
b. *„****nea toma/te rog****” zîce/ „****pă bătrâneța dumitale****” zîce/* (TDM III: 113)
c. *„****păi cît/ că cît****?”/* ***că nu ştiu ce****?/„****lasă*** *mă/ vez” „nu să poate!”//* (TDM III: 71–72)
d. *„****auleu****!* ***nea neacşule****! ia mai* ***stai aici să-s spui ceva****// un lup”/... „în deal/ un lup!/ ce mai” / „****fuj mă d-aci****”//* (TDM III: 154–155)

d) *Formule (sintagme, propoziții) clişeizate de marcare a politeții verbale* (urare/solicitare **(38a)**, rugăminte **(38b–d)**)

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(38) a. *„**bine te-am găsit nune mare/ cinstiz nune... nune mari nu vă supărați**/ venim aice-aşa!” zîce / „cu daruri la dumneavoastră//* (TDM III: 58)
b. *„**domle**” zîc/„uite care ie socoteala” zîc/ „**nu vă supărați//** io am zîs că trag şî io într-o curte dă oameni cinstiți...”//* (TDM III: 112)
c. *„nea toma/ **te rog**” zîce „**pă bătrînețea dumitale**” zîce „nu mai spune” zîce „în sat ce s-a-ntîmplat la noi în curte...”//* (TDM III: 113)
d. *„**didă pupa-te-aş**/ dacă mă duce neica acasă cu sania/ io mai mă duc...”//* (TDM III: 155)

e) Graiurile populare înregistrează o categorie de incidente pragmatizate cu funcție specială de *intensificare afectivă* exprimate prin alocutive de tipul „*Mamă!*”[18] şi „*Doamne!*”. Acesta din urmă prezintă un comportament similar în graiuri cu cel din româna timpurie (atât religioasă cât şi laică). Mecanismul *intensificării* are două componente (una explicită şi una implicită): *adresarea directă*, realizată prin apel la alocutivul „*Doamne!*” a dobândit valoare interjecțională în special datorită *conținutului său afectiv special*, conținută în exclamația nominală; enunțarea termenului evocat presupune implicarea unui *martor subiectiv* în aprecierea, conținută în construcția exclamativă care succede exclamației nominale, şi implicitarea unui act lingvistic de *prezentare* (*uite!*).

Intensificarea se poate realiza prin *repetiție*[19]: repetiții identice **(39a)**; repetiții modificate **(39b)**; intensificarea prin combinația cu alte exclamații **(39c,d)**.

(39) a. ***Doamne/ Doamne**! cine mă puse...* (TDM III: 2)
b. *„**Doamne**” zîce ”c-ai scăpat” ce/ **zău** mare lucru!”*(TDM III: 4)
c. *„**Doamne fereşte**!” zîc /* (TDM III: 197)
d. *„**aoleo**! **Doamne pupare-aş**” **zic/** ăsta mă mănâncă / ăsta ie lup/ **ce mai**?* (TDM III: 154)

Formațiunea în discuție contribuie la reliefarea sensului enunțului pe care îl prefațează, funcționând şi ca *operator de focalizare* sau de *gradare* **(40)**; respectivele enunțuri includ, în primele poziții din şirurile sintagmatice, prin care se realizează, elemente exclamative de tipul pronumele (adjectivul) *ce* urmat uneori de adverbul *mai*, de prepoziția *de* sau de amândouă; adjectivul pronominal *cât* (singur sau urmat de prepoziția *de*); *unde*, *cum*, *unde nu*, conjuncția *că* (însoțită, în anumite construcții, de adverbul *mai*, situat la distanță față de conjuncția *că*).

(40) ***of**! **Doamne**!/ că cât mă gândesc câteodată... /* (TDM III: 35)

[18] Pentru analiza alocutivului pragmatizat „*Mamă!*” în limba română actuală, v. Manu Magda 2009.
[19] GALR 2008, II: 778–779.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

3. INCIDENTELE ÎN LIMBA SCRISĂ: ROMÂNA VECHE

Textele românești vechi investigate înregistrează o serie de construcții incidente, unele având trăsături sintactice şi pragmatice similare cu cele identificate în materialul dialectal consultat.[20] În acest sens, româna veche (în forma ei scrisă) prezintă elemente lexicale specifice oralității colocviale sau trăsături asociate oralității din rațiuni datorate nivelului de dezvoltare socioculturală (elemente aparținând unor varietăți diatopice – graiuri – şi / sau diastratice – limbaj popular, familiar).[21] Incidentele, fiind încadrate în sfera *fenomenelor de oralitate,* specifice *variantei nonnormate ale limbii*, tulbură construcția textului, favorizând dezordinea sintactică, ambiguitatea semantică şi incoerența pragmatică. În cazul textelor de limbă veche, aceste fenomene sunt mai pregnante decât în textele recente, date fiind: faza incipientă a constituirii unei norme literare, amestecul de coduri (limbi, dialecte, stiluri) şi fluctuațiile de forme.[22] Nu în ultimul rând, *lipsa unor indicii grafice* coerente face adesea dificilă identificarea şi interpretarea enunțurilor vizate.

Vom prezenta, mai jos, câteva dintre *mărcile* semnificative pentru coordonata investigată.

Sunt prezente, în mod curent, *alocutivele de adresare familiară* ce se regăsesc în româna populară actuală: *nume de rudenie* **(41a,b)**; *nume proprii laice (de obicei, cu vocativul marcat* **(41c,d)**; *termeni de adresare/ substantivali şi/ sau adjectivali* clişeizați **(41e–h)**;

(41) a. *Derept aceaia rog pre voi,* ***fraților şi surorilor****, toate alalte să le lăsăm*. (CC^2.1581: 74)
b. ***Părinte****, laudă ție dau*. (CC^2.1581: 96)
c. *Că mă văzuş,* ***Tomo****, crezuş* (CC^2.1581: 134)
d. *Şi aceasta zise, cu glas mare strigă: „****Lazare****, vino afară”*. (CC^2.1581: 99)
e. *Ascultați,* ***frați dragi***. (CC^2.1581: 62)
f. *Voi,* ***iubiților creştinii lu Dumnezeu*** (CC^2.1581: VIII)
g. *Vino,* ***luminate proroce Zaharie****!* (CC^2.1581: 190)
h. *Duceți-vă de la mine,* ***blăstemaților****, în focul veacilor!* (CC^2.1581: 601)

Nu lipseşte *vocativul numelui* sau al *pronumelui personal* **(42a)**, sau *numai vocativul formulei de adresare* însoțit de un verb performativ **(42b)** sau în contextul unor *construcții imperative* **(42c)**.

[20] Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din două corpusuri de texte din secolul al XVI-lea (vezi *Surse*), relevante pentru două tipuri stilistic-funcționale diferite: pentru *textele liturgic/omiletice (traduse* şi *originale*) şi pentru *textele laice (originale)*; primul tip transpune situații de comunicare *formală*, iar cel de-al doilea tip situații de *comunicare formală şi semiformală.*

[21] Literatura omiletică vizează, în general, „construirea textului ca dialog cu cititorul”; scrisorile *conțin comunicări* purtate în scris („artificializate” prin distanța în spațiu între interlocutori şi distanța în timp dintre „replici”), care se realizează în *variante oficiale şi familiare.*

[22] *Cf.*, în acest sens, Manu Magda 2014 şi 2015.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

(42) a. ***Bane Mihalcio*** *şi* ***tu, vistiiar Stoico****, dau-vă în ştire.* (DÎ. Scrisoare*, 26 ianuarie 1600)
b. ***Domne, rog domnetale se me asculta*** *ačaste nevoia mele.* (DÎ, Scrisoare, [11 mai 1594])
c. ***Adu-ți aminte****,* ***o ome****, de moartea ta* (CC^2.1581: 42)
d. *Aşa să ştiț* ***voi, oameni buni şi neguțători****, cum am vândut a me ocină...* (DÎ, XVI Zapis de vânzare *J. Prahova, 27 octombrie c. 1597–1600)

Construcțiile incidente cu funcție expresivă sunt mărci de oralitate, cu rol de intensificare sau reliefare, care apar foarte frecvent în textele vechi sub forma *propozițiilor exclamative* şi a *interjecțiilor primare* **(43a–c)** sau a *interjecțiilor secundare* şi a *formulelor de invocare* pragmatizate **(43d)**.

(43) a. ***O, vai de noi****, mare rău iaste pre noi că perimu acum!* (DÎ: XVIII Târgovişte [1599])
b. ***Iată*** *amu,* ***fraților****, că trecu iarna!* (CC^2.1581: 88)
c. ***O, glasul cu dulce în auzire! O, câtă cinste, nezisă şi nespusă****, că zise „blagosloviții de PARINTEle mieu!”* (CC^2.1581: 15)
d. *Tot norocul creştinătății iaste aruncat pre aceaste 2 țărî, că,* ***DUMNezeu să fereasc㔠*****ă****, de-ară apuca turcul în ceaste 2 țărî, ară fi peirea a toată creştinătatea,* ***cum să ne fereasc㠀*** ***DUMNezeu*** *de acea nevoie*. (DÎ: XXXIII Transilvania [1600])

Adresarea politicoasă impune asocierea pronumelor personale incluse în forma verbului, cu *forme ale pronumelui de politețe* (pentru persoana singular *dumneata* (44a) şi pentru plural *dumneavoastră* **(44b)**).

(44) a. ***Să ştii dumneata*** *că tuturoru toate pecetluituri<le>* ***dumniii-tale*** *s-au ținut în samă* (DÎ, LXXIX 1591–1592)
b. *Şi aşa* ***să ştiți domnievoastră*** (DÎ, XVIII 1599)

– *Substantivele din sfera religioasă,* aparținând stilului bisericesc al textelor vechi **(45ab)**, s-au perpetuat şi în limbajul cotidian actual, în formă pragmatizată, ilustrat de TD consultate.

(45) a. *Cu lacrămi strigă şi zise: „Crez,* ***DOAMne****! Ajută necredinței meale!”* (CC^2.1581: 33)
b. ***Doamne****, spăseaşte-ne!* (CC^2.1581: 109)
Isuse*, fiiul Domnului* (CC^2.1581: 255)

5. CONCLUZII

Compararea enunțurilor incidente, (1) extrase din TD şi (2) cele selecționate din texte româneşti vechi, conduce la următoarele constatări:

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

– ambele categorii de incidente (1 şi 2) au în comun apartenența lor la *vorbirea familiară*;

– pe baza *mărcilor de oralitate*, identificate în texte de română timpurie, se poate afirma că, pe coordonata studiată, româna vorbită nu a suferit mari modificări în timp, conservând formele de comportament lingvistic originar şi în româna actuală;

– numeroşi termeni bisericeşti vechi mai pot fi identificați în limba vorbită actuală, în forma unor *enunțuri alocutive pragmatizate*.

SURSE

CC^2.1581 = Diaconul Coresi, popa Iane, popa Mihai, [1581], *Evanghelia cu învățătură,* Braşov, publicată de Sextil Puşcariu, Alexie Procopovici, Bucureşti, Socec, 1914.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, 1979, Introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei.

TDM III = *Texte dialectale Muntenia III*, publicate de Costin Bratu et alii, Bucureşti, Consiliul Culturii şi Educației Socialiste, 1976/1987.

BIBLIOGRAFIE

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Bucureşti, Humanitas, 1997.

Bălăşoiu 2004 = Cezar Bălăşoiu, *Discursul raportat în textele dialectale româneşti,* http://ebooks.unibuc.ro/filologie/balas/index.htm.

Cvasnîi Cătănescu 2006 = Maria Cvasnîi Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Dostie 2004 = Gaétane Dostie, *Pragmaticalisation et marqueurs discursifs*, Bruxelles, Éditions Duculot, 2004.

Diaconescu 1992 = Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române. II. Relațiile sintactice*, Bucureşti, Editura Recif, 1992: 121–146.

Dimitriu 1974 = Corneliu Dimitriu, „Observații în legătură cu raporturile sintactice" în AUI, secția de Lingvistică, XX, 1974: 9–22.

Felecan 2002 = Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca, Dacia, 2002.

Felecan / Manu Magda 2010a = Daiana Felecan / Margareta Manu Magda, „Dialogal şi dialogic: cazul enunțurilor incidente în limbaromână actuală", în Ionescu-Ruxăndoiu Liliana/Liliana Hoinărescu (coord.), *Dialog, discurs, enunț. In memoriam Sorin Stati*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti: 261–281.

Felecan / Manu Magda 2010b = Daiana Felecan / Margareta Manu Magda, „Enunțul incident, ca expresie a polifoniei, în limba română actuală vorbită", în Saramandu N., M. Nevaci, C. I. Radu (eds.), *Lucrările celui de-al treilea Simpozion Internațional de Lingvistică, Bucureşti, 20–21 noiembrie 2009*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti: 385–397.

Gabrea 1965 = Maria Gabrea, „Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice", în LR, XIV, 1965 nr. 5: 533–534.

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)

GA 1966 = Gramatica limbii române. II [GA] (ediția a II-a revăzută şi adăugită), Bucureşti, Editura Academiei R.S.R, 1966.
GALR II 2008 = GALR 2008, Guțu Romalo, V. (coord.), *Gramatica limbii române*, I–II, Bucureşti, Editura Academiei Române, tiraj nou, revizuit: p. 802–807.
Manu Magda 2009 = Margareta Manu Magda, „Un alocutiv pragmatizat în limba română: *mamă*!", în LR, LVIII, 2009, nr. 2: 230–238.
Manu Magda 2014 = Margareta Manu Magda, „Forme de exprimare a modalității alocutive în graiurile populare", în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj, Editura Mega.
Manu Magda 2015 = Margareta Manu Magda, „Un caz de eterogenitate lingvistică: enunțul incident în limba română veche", în *Lucrările celui de al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold: 283–297.
Manu Magda 2016a = Margareta Manu Magda, „Alocutive pragmatizate în graiurile populare româneşti", *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj, 11–12 septembrie 2014, Editura Mega.
Manu Magda 2016b = Margareta Manu Magda, „Elemente de oralitate în texte româneşti vechi", în *Lucrările celui de al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică* (sub tipar).
Măgureanu 2008 = Anca Măgureanu, *La structure dialogique du discours*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.
Pană – Boroianu 1984 = Ruxandra Pană – Boroianu, „Dialectologia istorică", în Rusu, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1984: 41–57.
Saramandu Nevaci 2013 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Universitară, 2013.
Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1980.
Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2001.

PARENTHETICALS IN THE WALLACHIAN DIALECTS

(Abstract)

The paper discusses the *pragmatic values* and *syntactic structure* of *parentheticals* occurring in the present-day dialects of Romanian (identified on the basis of the *samples of spoken language*) which are also attested in old Romanian (identified on the basis of *Romanian written texts* from the 16th-18th c. as markers of colloquial spoken language or features associated to orality). We also examine certain archaic features which appear as *pragmaticalized allocutive phrases* in present-day regional Romanian. The facts analysed here represent phenomena of continuity between old Romanian and present-day (regional) Daco-Romanian, and constitute an important database for research on *historical dialectology*.

Cuvinte cheie: texte dialectale muntenești, texte româneşti vechi, eterogenitate lingvistică, enunț incident, indici de oralitate, enunțuri incidente pragmatizate.

Keywords: Wallachian dialects, old Romanian texts, heterogeneous unit, parentheticals, markers of orality, pragmaticalized parenthetical.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
margaretamagda@yahoo.com

BDD-A26438 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:05 UTC)